

MELA HUSEYNÊ BALEKÎ Û ÇEND HELBESTÊN WÎ

Mullah Huseynê Balekî and Some of His Poems

Zafer ATLI¹, Şerif GÜZEL²

KURTE

Edebiyata kurdî ya klasîk, digel dewlemendiya xwe, heta niha ji ber sedemên cihêreng başbaş nehatiye naskirin. Di medreseyên Kurdistanê de gelek alim û seyda derketine ku berhemên wan ên edebî heta niha nehatine zanîn. Lê di van salên dawî de bi zêdebûna lêkolînên li ser edebiyata kurdî em li rastî berhem û agahiyên nû tên.

Ji vana yek jî, Mela Huseynê Balekî ye ku ji medreseya Oxînê ya Motkiyê îcazeta xwe wergirtiye. Di vê xebata xwe de em li ser pênc helbestên wî radiwestin. Her wiha em ê helbestên wî ji aliyê huner û şeweyê bi naverok û rûxsarî ve jî binirxînin.

Peyvên Sereke: Edebiyata Klasîk, Mela Huseynê Balekî, Qesîde.

ÖZET

Klasik Kürt edebiyatı, zengin birikimine rağmen birçok alanda çeşitli sıkıntılarla karşılaşmış, bu nedenle beklenen ilgiyi görmemiştir.

Ancak son zamanlarda Kürt edebiyatı ile ilgili çalışmaların çoğalması, bu alana olan ilginin artması mevcut eserlerin gün yüzüne çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeler, Kürt coğrafyasındaki mevcut medreselerde yetişen, edebi kimliğe sahip birçok din aliminin de yeni nesillerce tanınmasına olanak sağlamıştır. Bu şahsiyetlerden birisi de Mela Huseynê Balekî'dir. Mutkî'ye bağlı Oxîn Medresesi'nde icazetini alan Balekî, aynı zamanda şair kimliği ile de bilinmektedir.

1 Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Kürt Dili ve Edebiyatı A.B.D, zaferatli@bingol.edu.tr

2 Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Kürt Dili ve Edebiyatı A.B.D, serifguzel@bingol.edu.tr

Bu çalışmamızda Balekî'nin şair kimliği ve şiirleri üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda bu şiirler biçim ve muhteva açısından da ele alınacaktır. Elimizde mevcut olan beş şiirden dördü kaside türünde olup biri ise gazel türünde yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: Klasik Edebiyat, Mela Huseynê Balekî, kaside.

ABSTRACT

Despite its rich accumulation Classical Kurdish literature has faced various troubles in many areas therefore; it has not had the expected interest.

But recently the proliferation of studies on the Kurdish literature and increased interest to this area has contributed to the emergence of the present works. These developments have enabled new generations to have recognized the many scholars with literary identity which grow up in the Kurdish madrasah. One of these figures is the Mela Huseynê Balekî. Balekî received his diploma from Oxîn Madrasah connected Mutkî region and also known as a poet.

In this study we will focus on the identity of the poet and his poetry. At the same time we will discuss these poems in terms of form and poetry content. One in five present poems is written in the ghazal genre and the others in ode.

Keyword: Classical Literature, , Mela Huseynê Balekî, qesîde

DESTPÊK

Xebatên li ser berhemên klasîk ên kurdî gav bi gav zêde dibin, lêbelê xêncî gend şaheseran, berhemên din ji aliyê naverok, rûxsar û şeweyê ve bi têra xwe nehatine nixrandin û tehlîl kirin. Herwiha, di vî warî de hê jî berhemên nû têtendîtî û tîpguhêziya wan têt kirin. Pêwîst e berhemên ku nû dikevin qada edebiyata kurdî ji aliyê naverok û rûxsarê ve li gorî rê û rêbazên ilmî bêt vekolîn.

Nixrandina berhemên ku ji aliyê nivîskar ve bi awayekî bi rêkûpêk hatine amadekirin û çapkirin hêsan e. Lêbelê, hin nivîskaran derfeta çapkirina berhemên xwe bi dest nexistine. Ji bo rewşa kurdî, ev yeka zêdetir ji ber qedexeyê û tahdeyên li ser ziman pêk hatiye. Nivîskarên kurd, bi taybetî jî seydayên medreseyan ji salên 70 heta salên 90î bi awayekî dizî berhemên xwe nivîsîne û di cimeata xwe ya teng de berhemên xwe xwendine yên ku bi gelemperî ji destxetana pêk dihatin. Lewma ev berhem nehatine çapkirin û bi rêya destnivîsê hatine belavkirin. Hin ji van destxetan, ji ber bêserûberiyê bi demê re wînda bûne. Bi dehan mela û seyda, piştî ku diçin li ber rehma Xwedê, ji ber van sedemên navborî helbestên wan bêxwedî dimînin û carinan ji aliyê feqî û zarokên wan ve têt parastin.

Ev xebata berdest, li ser çend helbestên Mela Huseynê Balekî radiweste. Helbestên Mela Huseynê Balekî yên ku bûne mijara vê lêkolînê ji pênc qasîdeyan pêk tên. Hemû helbestên Balekî eger bi hejmara beytan ve bê destnîşankirin, ji 95 beytan pêk hatine.

Di vê xebatê de ji bo birêkûpêkiya navxweyî ya xebatê, her helbesteke Balekî bi nimreyekê hatiye nîşandan. Herwiha ji bo ku nimûne tevlihev nebin beytên helbestan jî hatine jimarekirin. Bo nimûne;

Li çîqa merkez, wîlaye, xoce muftî egreba ye

*Heq digirtin mislî ba ye, kanî **yola** cennetê (1/8)*

Hejmara pêşî nimareya helbestê a duduyan jî nimareya beytê ye.

A- Jiyan û Berhemên Mela Huseynê Balekî

1- Kurtejiyana Wî

Di sala 1ê Tîrmeha 1909an de li gundê Balekanê tê dînê û ev gund girêdayî navçeya Norşîna Bidlîsê ye. Mela Huseynê Balekî kurê Seydayê Ebdullah Balekî ye. Bavê wî melayê Balekanê bûye, ji ber wê Mela Huseyn perwerdehiya xwe ya ewilîn ji bavê xwe, li gundê Balekan digire. Dû re ji bo ku ‘Îlmê xwe pêş de bibe diçe gundê Bidlîsê ba Şêx Mihemed, lê li wir zêde namîne. Bavê wî, wî dişîne cem Şêx ‘Eladînê Oxînî li Motkiyê. Li wir perwerdehiyeke bi rêkûpêk dibîne û îcazeta xwe li Oxînê ji Şêx ‘Eladîn distîne. Piştî ku îcazeta xwe werdigire ji bo armanca xwe pêk bîne ango dest bi melatîyê bike li gundê Noşara Wanê dest bi melatîyê dike. Li Noşarê heşt salan melatîyê dike û di vê heşt salên Wanê de jî feqîyan xwedî dike. Mela Huseyn ji Noşarê tê Kopa Muşê, bi salan li çend gundên Kopê (Kekelî, Neynik, Adgon) muderîsî û melatîyê dike û bi sedan feqî perwerde dike. Di sala 1975an de jî, tê gundê Dêrika Milazgira Muşê bi cih dibe û heta dawîya ‘emrê xwe bi melatî li vî gundî dimîne û li vir di 15ê Rêbendanê ya 1983an de diçe ber dilovaniya Xwedê. Gora wî li Dêrikê ye. Mela Huseyn, gelek helbest nivîsîne lê mixabin hemû helbestên wî di wextê de nehatine berhevkirin û helbestên wî yên heyî jî bi saya hin feqî û zarên Seyda hatine tomarkirin. Mela Huseyn, ji bile helbestkariya xwe, bi şexsiyeta xwe ya henekane di nav gele serhedê de nemaze li dorhêla navçeyên Norşîn, Kop, Milazgirê tê naskirin.³¹

2- Berhemên Wî

Bi qasî ku em dizanin dîwançeyeke Seyda heye lêbelê me ew dîwançe bi dest nexist. Ji ber ku feqî û hezkiriyên Seyda, helbestên wî bi xwe re birine û niha em nizanin gelo ka kîjan feqî an murîdên seyda kîjan helbest bi xwe re birine. Helbestên Seyda yên ku niha me bi dest xistine ji aliyê murîdê wî Giyasettin Atlî

3 Zafêr Atlî; “Hevpeyvîn: Saki Gencer”. 17.06.2015, Tetwan. Saki Gencer kurê Seydayê Mela Huseyn e ku li Tetwanê dijî. Mixabin derbarê jiyana wî de hurgilî bi dest neketin.

ve hatine parastin. Ev pênc helbest in ku mijara gotara me jî dê ev helbest bin.

Helbestên Mela Huseynê Balekî yên ku di destê me de ne, pênc in. Ji ber ku di helbestên klasîk de bi piranî navê helbestê nayê nivîsîn, me jî li gorî usûla navdayîna helbestên klasîk, risteya serî wekî navê helbestê da nîşandan. Li gorî vê rêbazê navên helbestên Mela Huseyîn ev in:

- 1- Mînber û Mîhrab Neca ye
- 2- Ey Ehlê Dînê Binihêr Çi Bû
- 3- Dewheya Mûsa li Tûrê
- 4- Resûlullah Tu Zîşan î
- 5- Hezar Milyon Du Sed Milyar

B- Tehlîla Helbestên Wî

1. Mijar û Naveroka Helbestan

1.1. Minber û Mîhrab Neca Ye

Mela Huseynê Balekî di vê helbestê de rexneyê li ser muftî û melayan dike. Ew melayên ku 'ilm û fetwayên xwe wek qanûna dewletê dihesibînin û bi meaşê xwe jî qaîl nabin, lê di rastiye de jî 'ilmê wan pir kême û fetwayên şaş didin, bi zimanekî tund û hîcwî dinirxîne. Di nava muftî û melayan de jî rişwet û torpil û merwantî ketiye dewsa liyaqatê. Dîsa di vê helbesta xwe de gazinan ji xerabiyên vî zemanî dike û dibêje tirsê ji Xwedê nema ye û pê re jî dad û rastî li ser rûyê erdê nemaye.

1.2. Ey Ehlê Dînê Binihêr Çi Bû

Mela Huseyn di vê helbestê de behsa herbekî dike ku em ji vê helbestê têdigihîjin ku ev herb, herba Qoreyê ye û dibêje destpêkirina vê herbê ji bona îslamê destpêkirina felaketê ye. Di vê helbestê de behsa encamên qewimîna vê herbê jî dike. Lewra wekî piştî her şerî di vî şerî de jî dûrketina dê û bav ji zar-ran, birînên bê derman, herikîna xwînê, ciwanên jiyana wan bi dawî bûye di vê helbestê de tê qalkirin. Rewşa herbê jî bi nêrîneke sosyolojîk dide ber çavan.

1.3. Dewheya Mûsa li Tûrê

Ev helbest behsa tecellaya nav û sifetên Xweda dike. Tecellaya nav û sifetên Xweda ku li 'erd û 'esman tên temaşekirin weke bejn û bala dîlberekê weke ruyê yarekê weke nûr û cemala mehbûbekê di vê helbestê de hatiye honandin. Ev tecellî evîna heqîqî xistiye dilê Mela Huseyn ku di vê helbestê de daxwaza gihîştina cemala wî ji Xweda dike.

1.4. Resûlullah Tu Zîşan î

Mela Huseyn di vê helbesta xwe de pesnê pêxember dide û dibê ez çiqasî medhê te bikim lê dîsa jî di rastiyê de kêr dimîne. Di hinek malikên vê helbestê de em li rastî şopa ma'neyên hedîsinan jî tên. Piştî pesindayîna pêxember, Mela Huseyn ji Pêxember daxwaza şefa'etê ji bo xwe dike.

1.5. Hezar Milyon Du Sed Milyar

Mela Huseyn di vê helbestê de le'netan li ser şeytên dibarîne. Seyda hema hema di her malikê de le'netê dişibîne hejmara tiştê û jî şeytên re dişîne. Di malika dawî de dibêje ku ez hew dikarim bibêjim lê wek baranê ez ê her birêjim le'netê li ser şeytanê xedar.

2. Di Helbestên Wî de Ziman û Şewaz

Balekî di helbestên xwe de zimanekî hêsan, herikbar û nêzî axaftina gel bi kar aniye. Lê peyvên erebî, farisî û car caran jî ên tirkî di helbestên wî de tên dîtin.

Wek mînak:

Li çîqa merkez, wîlaye, xoce muftî eqreba ye.

*Heq digirtin mişlî ba ye, kanî **yola** cennetê (1/8)*

Li vir peyva “**yol**” ku di risteya çaran de dewsa peyva “**rê**”yê girtiye ku peyveke tirkî ye. Di klasîkan de gelek caran em li rastî peyvên biyanî ên wekî van mînakan dibin. Mirov dikare bibêje ku jî bo helbestvanên klasîk ev ti zîrarê nedida helbestê ku Balekî jî, vê rêbazê bi rehetî dişixulîne.

Wek mînak: di vê beyta jêrîn de risteya binî bi erebî hatiye temamkirin ku îbare ji ayeta Qur'anê ye.

*Bi ‘**eyn-ul ‘eyn** wî dî Cemal, Mûsa er in ey “**lâ yezal**”!*

*Cewab da **len terânî hal, Eya Mûsa bîn ‘Îmranî!** (4/5)*

Li vir jî wekî tê dîtin beyta xwe bi peyvên farisî û erebî honandiye.

*Feleka **husn** û **cemaleş der se’adet çerxî** geşt.*

*Tûr **vebestî** cegerî da **kullî rojan şedhezar** (3/8)*

Balekî cih daye vegotinên herêmî jî ku ev zimanê helbestê zelal dike. Lê carna jî ji bo weznê peyvê kurt kiriye.

*Mînber û **mîhrab** neca ye, bo ker û **kurtan ga ye***

*‘**Elo welo xal û xa ye**, hûn werin vê ‘îbretê (1/1)*

Li vir mebest jê ev e: ‘elo û welo xal û xwarzê ne. Ji ber wezn û herikîna helbestê xerab dibe dawiya peyva xwarzê avêtiye. Ev jî fehma helbestê diwartir dike.

Dîsa di uslûba Balekî de em li rastî zimanekî hîcwî jî tên.

Kerr û lal e jî ʔaha ye, fehma wî fenanî ga ye

Jê nizanin tu me'na ye, ketî behra heyretê (1/5)

Balekî, peywirdarên dînî ên ku ma'neya Qur'anê nizanin kerr û lal dihesibîne û fehma wan jî dişibîne ga.

3. Biwêj di Helbestên Balekî de

Ji bo ku mirov axaftin û nivîsa xwe herikbar, hêsantir û geştir bike ango fikr û dilînên xwe bi awayekî kurt û fêambar bigihîne kes û civakên li hemberî xwe, mirov di nava axaftin û nivîsandinê de xwe dispêre hin peyv û gotinan. Di kurdî de jî ji wan peyv û komepeyvyan re biwêj tê gotin.

“Biwêj û gotinên pêşyan der barê duristayî, sextekarî, şadî û hêrsê, ewled û exrebeyan, mêrdî û timahkariyê, zexelî û dilovaniyê de, der barê dê û bavan, jin û mêran, cîran û dostan de bi kurtasî der barê jiyanê de rewşa xwezayê û psîkolojiya mirovan bi awayekî bedew û watedar diyarî me dikin.”⁴

Ev biwêjên ku bikaraniye jî di derbarê babetên cûrbecûr de ne. Biwêjên ku me di helbestên Seyda de tespît kirine ev in:

Hûn werin vê îbretê (1/1), hûn werin vê ruşwetê (1/2), hûn werin vê hûkmetê (1/3), fehma wî fenanî ga ye (1/5), nabin peyda bi çira ye (1/7), guh bidin vê qissetê (1/7), heq digirtin mişlî ba ye (1/8), topan kirin kerî kerî (2/9), behr bi topan germ kirin (2/12), çil û çiya tev nerm kirin (2/12), destê bira ji bira kirin (2/12), ew qir bibe ji birçiyar (2/19), bûn esîrê ber dîwar (3/5).

4. Cotepeyv di Helbestên Balekî de

Dema ku mirov axaftin û nivîsa xwe qewî û watedar bike, hin bêjeyên dubarekirî bikartîne. Ev bêjeyên ducarî re cotepeyv tê gotin. “Di axaftina rojane de ji bo ku axaftin bihêz be ev cure peyv tên bikaranîn. Cotepeyv dikarin ji bêjeyên hemwate, diywate, nêzwate pêk werin, herwiha dikarin bi alîkariya gihanek û navbendan bikevin şiklên nû an jî carna di navbera herdu bêjeyan de bi xêzekekê jî ev bêje bîn bikaranîn û vegotinê bitesîr bikin.”⁵

Di vê binbeşê de jî em ê mînakên cotepeyvyan yên ku Balekî di helbestên xwe de bikaraniye, yekoyek diyar bikin.

Mînber û mîhrab, elo welo, ker û kurtan, xel û xa (1/1), meh û ma (1/3), ker û lal (1/5), heval û hogîr (1/9), kerî kerî, bab û bira (2/9), behr û bera (2/11), çil û çiyar (2/12), zêr û zeber (2/15), tar û mar (2/16), xwîn û sedîd

4 Borak Mustafâ, *Ferhenga Biwêjan*, Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, 2005, r. 5.

5 Ertekîn, M. Zahir-AÇAR, Zafer, “Di Kurmancî De Cotepeyv û Cureyên Wan”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Bingöl, 2015, Cilt: 1, r. 83.

(2/17), *top û tîfing* (2/19), *mîr û begler* (3/5), *zîr û zeber*, *tar û mar* (3/6), *zar û fîzar* (3/7), *zar û fîxan* (3/9), *ebr û xedd*, *zulf û xalan* (3/13), *şing û çing*, *bejn û bala* (3/17), *re'd û xeft*, *birq û birûsk* (3/18), *ebr û xedd* (3/21), *dîn û har* (3/22), *afaq û xaqan*, *cinn û însan* (4/1), *ilm û 'îrfan*, *erd û esman* (4/2), *ref ref* (4/3), *ilm û îrfanî* (4/4), *teklîf û xeber* (4/6), *ewwel û axir*, *'alim û faxir*, *zahîr û mîzan* (4/10), *behr û kanî*, *erd û sema*, *har û cinan* (4/12), *qemer û şems* (4/13), *erd û sema*, *roj û heyvan* (4/16), *ebr û hîlal*, *mîsk û enber* (4/19), *tedbir û bîr*, *jar û feqîr* (4/20), *xaz û xem*, *zenb û günah* (4/21), *pez û dewwar* (5/4), *erd û sema* (5/5), *kevîr û kuçk* (5/10), *mar û moristan* (5/12), *kewn û makan* (5/13), *ker û gêj* (5/18).

5. Ruxsar û Teşeya Helbestên Wî

Her pênc helbestên wî jî ji aliye teşeyê ve qesîde ne. Di vê beşê de helbestên Balekî ji aliye serwa, paşserwa û kêşa arûzê ve tînen nirxandin.

5.1. Kêşa Arûzê di Helbestên Balekî de

Helbestên Balekî yek bi yek bi du beytên helbestan ên pêşî li jêr bi behr û qalibên wezna wan hatine nivîsandin.

Mînber û mîhrab neca ye

Behra remel/qaliba salim

Fâ'ilatun   Fâ'ilatun   Fâ'ilatun   Fâ'ilatun

- + - -   - + - -   - + - -   + - -

Mînber û mîhrab neca ye, bo ker û kurtan ga ye

Elo welo xel û xa ye, hûn werin vê 'îbretê (1/1)

'Îlmê min anayasa ye, mayeê min dîploma ye

Muftiyan pê fetwa daye, hûn werin vê ruşwetê (1/2)

Eya ehlê dînê binihêr çî bû

Behra recez/qaliba salim

Mustefîlun   Mustefîlun   Mustefîlun   Mustefîlun

- - + -   - - + -   - - + -   - - + -

Eya ehlê dînê binihêr çî bû, diwazdeh dewal tevhev bû

Herbek li Qoreyê vebû, Îslam kete felaketê (2/1)

Herbek çêkir kafîr Çîn, sebeb bû 'Ûrisê le'în

Sed heyfa vê dînê mubîn, ku lê dikin heqaretê (2/2)

Dewheya Mûsa li Tûrî

Behra remel/qaliba salim

Fâ'ilatun   Fâ'ilatun   Fâ'ilatun   Fâ'ilatun

- + - -   - + - - - + - - - + - -

*Dewheya Mûsa li tûrî qebesana nûra kubar**Mu'cizan serdan li ser hev lew li xesman bû bawer (3/1)**Yed-î beyda hem tekellûm mee şu'ban'un-mubîn**Tên ji cebha te yî nûrînti ye renga namîdar (3/2)***Resûlûllah tu zîşan î**

Behra hezec/qaliba salim

Mefâ'ilun   Mefâ'ilun   Mefâ'ilun   Mefâ'ilun

+ - - -   + - - -   + - - - + - - -

*Resûlûllah tu zîşan î, şehê afaq û xaqan î**Tu ruh û qalib û can î, resûlê cinn û însan î (4/1)**Mekanê wehy û Qur'an î, usûlê 'ilm û 'irfan î**Nebiyîyê erd û esman î, melaîk tên di ferman î (4/2)***Hezar Milyon Du Sed Milyar**

Behra hecez/qaliba salim

Mefâ'ilun   Mefâ'ilun   Mefâ'ilun   Mefâ'ilun

+ - - -   + - - - + - - - + - - -

*Hezar milyon du sed milyar, bibarin la'neta Cebbar**Weke tavê meha adar, li şeytanê seê xedar (5/1)**Weke nuqt di emtaran, wekeqetr di emcaran**Weke reml di esmaran, le'net li şeytanê xedar (5/2)***5.2 Serwa di Helbestên Balekî de**

Heçî serwaya helbestan e mînakên wê em ê li jêrê bidin. Di vê mijarê de binavkirina serwayan ji teza Yakup Aykaç hatiye wergirtin.⁶

6 AYKAÇ, Yakup, *Dîwana Hezîn (metn, lêkolîn û ferheng)*, Zanîngeha Bîngolê, 2015, r. 40.

Serwaya lawaz

Serwaya lawaz ew serwa ye ku li ser şibandina dengêkî tê avakirin.

Dewheya Mûsa li tûrî qebesana nûra kubar,

Mu'cîzan serdan li ser hev lew li xesman bû bawer (4/1)

Şemla kagul marî keziyan bejna serwî celwegîr

Ba di 'eksê lê dixist zulfî di reqsê helqe gar (4/15)

Bazinan herdu guharan şing û çing têtin kemer

Bejn û bala wî hejandin wekî ba di ber çinar (4/17)

Serwaya Asayî (Tam)

Ew serwa ye ku li ser du dengên wekhev hatiye avakirin.

Hezar milyon du sed milyar, bibarin la'neta Cebbar,

Weke tavê meha adar, li şeytanê seê xedar (6/1)

Perde hilda îzna tewaf di mehî da çarî car

Go tewaf ke tu bi fetwayî şehîdî bişîwar (4/20)

Resûlûllah tu zîşan î, Şehê afaq û xaqan î

Tu ruh û qalib û can î, resûlê cinn û insan î (5/1)

Serwaya Zêdebar (Zengîn)

Serwaya ku ji sê an jî sê zêdetir dengên wekhev pêkhate ye.

Topan kirin kerî kerî, wan mehbûbê gerdenezîr

Bab û bira, ne li ber serî, dîtî çûye qiyametê (2/9)

Li hevdan her du ordiya, qîrîn kete va borîya,

Esker kişande tabîya, li ser emr û wekaletê (2/10)

Nîqab avêt ji ber zatî, bi 'eynî ser wî dî zatî

Li 'ersê ser semawatî, bê teklîf û xeber danî (5/6)

Serwaya Navekî

Di helbestên Balekî de serwaya herî zêde hatiye bikaranîn serwaya navekî ye. Serwaya navekî din ava risteyan herf, beje an qertafên wekhev in. Ji ber vê yekê helbestên wî bi çarînan jî dikare were nivîsîn. Bo nimûne; di helbesta “Mînber û mîhrab neça ye” de her risteyên beytê di nav xwe de jî bi serwa ne.

*Mînber û mîhrab neca **ye**, bo ker û kurtan ga **ye**
Elo welo xel û xa **ye**, hûn werin vê 'îbretê (1/1)*

*'İlmê min anayasa **ye**, maye ê min dîploma **ye**,
Muftiyan pê fetwa **daye**, hûn werin vê ruşwetê (1/2)*

*Ew kesê ruşwet(ê) **daye**, dîte keyf (û) pur sefa **ye**,
Him meaşê meh û **ma ye**, hûn werin vê hîkmetê (1/3)*

Her wekî din; di helbesta bi navê “Eya ehlê dînê binihêr çi bû” de jî heman serwa bi kar aniye.

*Eya ehlê dînê binihêr çi **bû**, diwazdeh dewal tevhev **bû**
Herbek li Qoreyê **vebû**, Îslam kete felaketê (2/1)*

*Herbek çêkir kafîr(ê) **Çîn**, sebab bû Êrisê le'în
Sed heyfa vê dînê mubîn, ku lê dîkin heqaretê (2/2)*

*Emîr dane 'Ednan, **Celal**, berev dîkin xortê **delal**
Ji sed hebî yek nayê **mal**, mane l'welatê xûrbetê (2/3)*

1.1 Paşserwa Di Helbestên Balekî de

*Resûlûllah tu zîşan **î**, şehê afaq û xaqan **î**
Tu ruh û qalib û can **î**, resûlê cinn û însan **î** (4/1)*

*Qismê bêjin ev mela **ye**, nabin peyda bi çira **ye**
Sen'et û karê Xuda **ye**, guh bidin vê qissetê (1/7)*

*Ev Huseynê para **ma ye**, jî heval û hogira **ye**,
Hêviya wî her Xuda **ye**, wî tu nîn in taqetê (1/9)*

6. Di Helbestên Wî de Hunerên Edebî

Hunerên ku me tespît kirine çardeh heb in. Ji bo ku rûpelên gotara me zêde nebin em dê li vir yek-du heb hunera şîrove bikin û ji hunerên din jî tenê mînakên bidin.

6.1. Telmîh

Ma'neya wê ya ferhengî, demeke kurt û kurtasî nêrîna li tişteki ye. Telmîh, di helbestan de qiseyekê, fesaneyekê, bûyereke dîrokî, an ayetekê, hedîsekê, çîrokeke navdar û baweriyekê bi awayekî nîşanî dide nimandin.⁷ Di telmîhê de îşaret ji bo wateyê heye. Yanî rasterast vebêj bi xwe nayê gotin lê nîşanek an remzek ji dûra ve dide xwînerê xwe.

Mînak:

Dewheya Mûsa li fûrî qebes nûra kubar

Mu'cîzân serdan li ser hev lew li xeşman bû bawer (3/1)

Di vê beytê de bi peyva tûr, qebes û navê Hz. Mûsa em têdigihên ku îşaretî mu'cîzeyê Hz. Mûsa ya ku li Çiyayê Tûrê bi Xweda re diaxive, dike. Ev mu'cîze di Sûreya Qasas de di ayeta 29 û 30î de wiha derbas dibe: “Vêca dema Mûsa qewlê xwe tamam kir û bi hefsera xwe derket rê, li aliyê (Çiyayê) Tûr agirek dît. Ji hefsera xwe re got: Hûn (li vir) rawestin, min agirek dît, dibe ku ji wê ez ji we re xeberekê yan jî pêtek agir bînim da ku hûn xwe pê germ bikin. Dema hat cem êgir, ji aliyê rastê yê newalê, li wî cihê pîroz ji teref darê ve hate gazikirin: “Ey Mûsa! Bêguman ez Ellah Teala, Xwedayê tevekî alemê me.”⁸

Di dewama vê helbestê de wiha dibêje.

Yed-i Beyza hem tekellum me'e su'ban-un mubîn

Tên ji cebha te yî nûrîn, ti ye renga nâmîdâr (3/2)

Yedê beyda, mu'cîzeyê Hz. Mûsa ye. Bi emrê Xweda destê xwe di hemêza xwe de vedişêre û dema derdixe, dibiriqe. Di wêjeyê de sembola peydabûna hêza Îlahî ye.⁹ Di vê beytê de du bûyerên din jî hene ku yek marên sêrbazan ên ku ji aliyê asaya Mûsa ve tên xwarin (su'ban-un mûbîn)¹⁰ e û axaftina Mûsa Pêxember a bi Xweda re ye.¹¹

Dîsa di helbesta bi navê “Resûlullah Tu Zîşan î” de telmîh bi kar aniye.

Suwarî ref ref û duldil, bûraqa rû muneqqeş kil

Melaîk çar teref têkil, birin nêzîkî Mennan î (4/3)

7 Saraç M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yayıncılık, İstanbul, 2000, r. 253.

8 *Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*, (Wergêr, Mela Huseyn Êsî û yên din), Weşanxaneyê Ravza, 2008, Qasas/29-30.

9 Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şîiri Sözlüğü*, Xala Yed-i Beydayê, Weşanên Akçağ, İstanbul, 1995.

10 *Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*, b.n., Şu'era/32, A'raf/107.

11 *Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*, b.n., Nîsa/164, A'raf/143, Taha/10.

Ji îmkan çû lâîmkanî, exiz kir 'ilm û 'îrfanî
Ji mewlayê xu yî Deyyan, ebed kir hikmê Qur'anî (4/4)

Wekî ji beytê jî tê fehmkirin, li vir behsa siwarbûna bûraqê ya Hz. Muhammed (sxl) kiriye. Piştî Pêxember ji qada îmkanê derbasî qada lâîmkanê dibe ew bi tenê rêya xwe dewam dike da ku bi Cemala Xweda re muşeref bibe. Di tarîxa îslamê de ji vê bûyera pîroz re “mîraq” tê gotin. Helbestvanê me bi peyva “*ref*”, “*bûraq*”, “*îmkan*” û “*la îmkanî*” re bûyera mîracê tîne bîra me.

6.2. Îqtîbas

Di nezmê an pexşanê de ji bo xemilandina vebêj û zêdekirina hêza wateyê bikaranîna ayet an hedîsa ye. Dibe ku her tim ayet û hedîs bi temamî neyê wergirtin.¹²

Mînak:

Bi 'eyn-ul 'eyn wî dî Cemâl, Mûsa er in ey Lâyezal
*Cewab da **len teranî hal**, eya Mûsa bîn 'Îmranî (4/5)*

Îbareya “*len teranî hal*” ji ayeta sûreya A'rafê ya 143yan ve hatiye wergirtin. Ma'neya vê ayetê ev e: “*Tu yê min nebînî.*”¹³

Bi gelemperî, hedîs û ayetbûna îqtîbasê nayê diyarkirin. Di helbestê de ji ber hewcehiya vezn û serwayê li guhertina cihê peyvên ku tîna îqtîbaskirin û terka hin peyvan, bi musamaha hatiye nêrîn.

6.3. Teşbîh

Tahîr'ül-Mevlevî di pirtûka xwe de teşbîhê bi du awayî dabeş dike û dibêje: “*Tiştên ku di navbera wan de peywendiyê heqîqî an mecazî hebe, şibandina wan bi hevûdu ye. Bi vî awayî teşbîh dibin heqîqî û mecazî.*”¹⁴

Saraç, teşbîhê wiha bi nav kiriye: “*Di navbera du tiştan de yek an jî ji yek zêdetir wêfên wekî hev werin şibandin, ew dibin teşbîh.*”¹⁵

Mînak:

*Wî çav reş in wek **kildanî**, ebr û hîlal wek **qeytanî***
*Mîsk û enber ji xwu danî, nebiyyan ra **gulîstanî** (4/19)*

12 Kocakaplan İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, r. 55.

13 Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî, b.n., A'raf/143.

14 Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, (Amd. Neşr., Kemal Kürkçü Edipoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, r. 168.

15 Saraç, b.n., r. 119.

Ebr û xeddî te xedeng in herdu mijgan cot esed

Esedan her we d' kuştin zulfa digotin hey hewar (3/21)

Li çîqa merkez, wîlaye, Xoce muftî eqreba ye

Heq digirtin mislî ba ye, kanî yola cennete (1/8)

6.4. Nîda

Di ferhengê de tê wateya “gazîkirin”ê. Bi vê hunerê hest û kelecane pir bi hêz tê vegotin. Bi daçekên baneşanî wek “ey, eya, ax, eywax û hwd.” ve tê bikaranîn.¹⁶

Mînak:

Ew gencê taze nûciwan, kişandine ber sungiyan

*Xalî ser bab û diya, **Reb** bikî hîmayetê (2/7)*

Ey gulîstan dil bi destan, hin dikoşin hin vewestan

Hin esîr in qeyd di destan, dil kirî zar û fîzar (3/7)

6.5. Ta'rîz

Di ta'rîzê de gotin ne bi wateya rastî û ne jî bi ya mecazî tê nirxandin, mebest jê dijwateya gotinê ye.¹⁷

Mînak:

Ew kesê ruşwet(ê) daye, dîte keyf (û) pur şefa ye

*Him meaşê meh û ma ye, **hûn werin vê hîkmetê** (1/3)*

Ew zemanek pir fena ye, kes natirse ji Xweda ye

*heq ji dînya bû cuda ye, **hat zemanê furşetê** (1/6)*

6.6. Mubalexa

Tiştêkî ku ji rewşa xwe ya rastîn çend derece zêdetir an kêmtir were vegotin jê re mubalexa tê gotin. Bi vî awayî xeyala ku her tim hez ji dûrketina qada rastiye dike dê bibe berpeyv û kartêkirina tiştê ku em dixwazin vebêjin dê were bidestxistin.¹⁸

16 Kocakaplan, b.n., r. 111.

17 Kocakaplan, b.n., r. 128.

18 Saraç, b.n., r. 199.

Mînak:

*Doxtor were derman ke lez, law bûn ji xûn sor gevez
Bab û diyan girtin merez, ji **agirê fraqetê** (2/5)*

6.7. Cînas

Peyvên ji aliyê wateyê ve ji hev cuda ne lê bilêvkirin û nivîsîna wan dişibin hev. Ji bo di îbareyekê de cînas were dîtin divê herî kêrî du lefz bişibin hev. Dibe ku ev lefz navdêr, lêker an jî pêkhatina qertafên ku tên reha peyvekê be jî.¹⁹

Mînak:

*Ew zemanek pir fena ye, kes natirse ji **Xuda** ye
heq ji dinya bû **cuda** ye, hat zemanê furşetê (1/6)*

6.8. Lef û neşr

“Lef wate werpêçan û berhevkirin. Neşr wate belawkirin, weşandin. Lê li zanista cuwankariya toreyî da, lef ewe, ku hozan çend peyvên li dû hevdu ra dihîne û rêz dike û li dû ra çend peyvên dî ku peywendî û têkiliya wan bi peyvên pêş da ra heye, dihîne û wana bi hev va girê dide.”²⁰

Mînak:

*‘Ilmê min anayasa ye, maye ê min dîploma ye
Muftiyan pê fetwa daye, hûn werin vê ruşwetê (1/2)
Qûreyşî ye eşle ‘ereb, Haşimi ye eşle neseb
Her me’dena ‘ilm û edeb, bûye xateme di dewranî (4/9)*

6.9. Tekrîr

Di îbareyekê de hin peyv di heman wateyê de tên dubarekirin. Mebest jê xurtkirina derbirînê ye. Bi vî awayî vegotin zelaltir dibe, bala xwîner bi ser peyvê dubareyê ve tê kişandin û bandora gotinê jî li ser xwîner zêde dibe.²¹

Mînak:

*Topan kirin **kerî kerî**, wan mehbûbê gerdenzerî
Bab û bira, ne li ber serî, dîtin çûye qiyametê (2/9)*

19 Saraç, b.n., r. 221.

20 Cihanî, Perwîz, Mem û Zîn, (Bi Lêkolîn û Şîroveyeke Nû), Weş. Nûbihar, İstanbul, 2012, r. 59.

21 Saraç, b.n., r., 178.

6.10. Tezad

Di vê hunerê de peyvên ku di navbera wan de ji aliyê wateyê ve dijîti hene di îbareyekê de tên komkirin. Wek lêkerên erênî û neyînî, zanîn û nezanîn, têkiliya peyvên ku fehmkirina yekî girêdayî yekî dî ye di nav tezaadê de tên pejirandin.²²

Mînak:

Şenge gulaba çavî, cad û surmeya zîr ji kil

Alemê zîr û zeber kir ruhê şîrîn tar û mar (3/6)

6.11. Îstîiare

Hunereke nêzî teşbîhê ye. Di teşbîhê de du hêmanên sereke hene; muşebbeh(a ku dişibe), muşebbehun bîh (a ku tên şibandin). Îstîiare ji herdu hêmanan bi yekî çêdibe. Yanî bingeha îstîiareyê teşbîh e ango îstîiare kurtbûna teşbîhê ye.²³

Mînak:

Heyva çardeh kemera cewr û mecala xu di best

Padîşah û mîr û begler bûn esîrê ber dîwar (3/5)

6.12. Husn-î Ta'lîl

Bi awayekî xeyalî û helbestî, bilêvkirina sedema qewimîna tiştekî ye. Li vir helbestvan sedema rastî ya bûyerekê girêdayî sedemeke xeyalî dike ku bi vî şiklî pêkhatina wê bûyerê ne gengaz e, lê ew xwe qanî kiriye û dixwaze em jî qanî bibin.²⁴

Mînak:

Dinya wîran e ji rengî xu bi xeddî tab mah

Tu zerrî ya perîyyî hin xuyayî hin veşar (3/16)

6.13. Întaq

Hunera peyivandina tiştên ku qebiliyeta wan a axaftinê tune ye.²⁵

Mînak:

Ebr û xeddî te xedeng in herdu mijgan cot esed

Esedan her we d' kuştin zulfa digotin hey hewar (3/21)

22 Saraç, b.n., r., 150.

23 Saraç, b.n., r., 109, Kocakaplan, b.n., r. 63.

24 Saraç, b.n., r., 209, Kocakaplan, b.n., r. 41.

25 Tâhir-ül Mevlevî, b.n., r. 67.

6.14. Mecaz-i Mursel

Ev huner bi sê şertan pêk tê. Yek, divê bi qesta wateyêke ji bilî wateya peyvê a rastîn bê bikaranîn. Dudu, divê di navbera wateya rastîn û ya mecazî de ji xeynî wekhevîyê pêwendiyêke din hebe. Sisê, ji bo têgihîştina wateya rastîn divê astengiyek hebe.²⁶

Mînak:

*Anayasa te Qur'an e, qanûn ji Rebbê Deyyan e
Kesî bînit pê îman e, ebed xilaf ji nîranî (4/17)*

Encam

Balekî yek ji helbestvanên sedsala XXan e. Hilweşîna Dewleta Osmanî û avabûna Komara Tirkîyeyê dîtiye. Balekî di bin bandora rewşên ramyarî û civakî yên di dewra xwe de maye, ji ber vê yekê naveroka helbestên xwe jî li ser bûyer û geremolên dema xwe û nexweşiyên civaka xwe honandiye. Di helbestan de em li rastî bandora tesewifê nabin.

Naveroka helbestên Balekî yên di desten me de ne ev in; eşqa heqîqî, bawerîya bi Xweda, hezkirina pêxember, nefreta şeytan, mu'cîzeyên pêxemberan, bêxlasiya melayan, muftî û melayên li pey berjewendiya malê dinyayê digerin, Herba Qoreyê û kartêkeriya wê ya li ser civakê. Hunerên edebî yên ku di helbestên Balekî de hatin dîtin ev in; Telmîh, îqtibas, teşbîh, nîda, ta'rîz, mubalex, cinas, lef û neşr, tekrar, teza, îstîare, Husn-î ta'lîl, întaq, mecaz-i mursel.

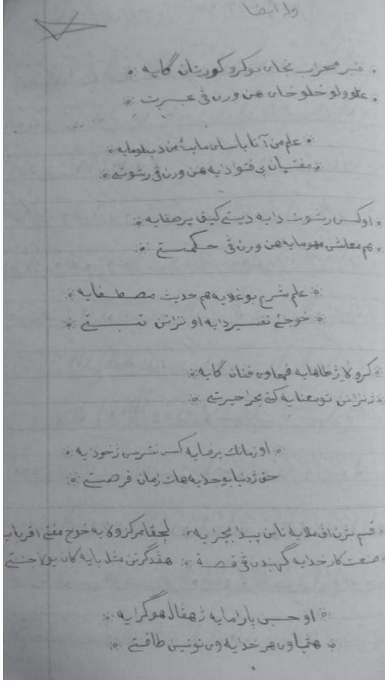
Her wekî din em di nav helbestên Balekî de li rastî gelek biwêj û cotepeyvan jî tên. Bi vî awayî em dikarin bibêjin helbestên Balekî herikbar û xweşbêj in. Balekî ji bo têgihîştina gel zimanekî hêsan bi kar anîye. Ji helbestên Balekî tê fehmkirin ku xwedî zimanekî edebî ye. Di helbestên xwe de navê xwe (Huseyn) wekî mexleşê bi kar anîye.

Mela Huseynê Balekî, bi kesayeta xwe yî edebî dê şanaziyek be ku di dîroka edebiyata kurdî de cihekî rêzdariyê jê re were terxankirin.

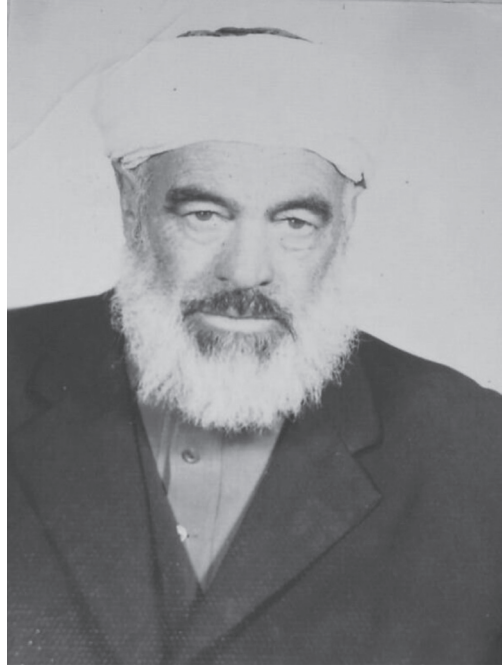
26 Saraç, b.n., r. 102.

Pêvek 5: Mînber û Mîhrab Neca ye

Pêvek 7: Wêneyê Mela Huseynê Balekî

ÇAVKANÎ

- Aykaç, Yakup, *Dîwana Hezîn (metn, lêkolîn û ferheng)*, Zanîngeha Bîngolê, 2015
- Borak Mustafa, *Ferhenga Biwêjan*, Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, 2005
- Cîhanî, Perwîz, *Mem û Zîn; Bi Lêkolîn û Şîroveyeke Nû*, Weş. Nûbihar, Îstanbul, 2012
- Ertekîn, M. Zahir-AÇAR, Zafer, "Di Kurmancî De Cotepeyv û Cureyên Wan", Bîngöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Bîngöl, 2015
- Kocakaplan İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992
- Pala İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Weşanên Akçaxê, İstanbul, 1995
- Saraç M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yayıncılık, İstanbul, 2000
- Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatü* (Neşr., Kemal Kürkçü Edipoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994
- Wergera *Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*, (Wergêr Mela Huseyn Êsî û yê din), Weşanxaneyê Ravza, 2008